NEMZETI KÖNYVTÁR

LEVELESTÁR

ÁRPÁD-KORI ÉS ANJOU-KORI
LEVELEK

GONDOLAT KIADÓ

BUDAPEST

ÁRPÁD-KORI ÉS ANJOU-KORI LEVELEK

XI—XIV. SZÁZAD

Sajtó alá rendezte
MAKKAI LÁSZLÓ
és
MEZEY LÁSZLÓ

GONDOLAT KIADÓ

1960

(49) 1239. január 13.

IV. Béla király IX. Gergely pápához

Krisztusban szentséges atyának, G[ergely]nek, Isten kegyelméből a római szentegyház főpapjának [Béla], ugyanazon kegyelemből Magyarország királya, mindenben fiúi engedelmességet köteles és alázatos tisztelettel.

Szentségteknek a bolgár birodalom ügyében hozzánk küldött követeit, J[ános] volt boszniai püspök és G. pesti prior Krisztusban tisztelt atyákat,[275] akiknek üdvös intéseit és tanácsait alázatosan meg szoktuk fogadni, illő figyelemmel alázatosan meghallgattuk és rendben megértettük. És bár abból, amire Atyaságtok e kötelezettséggel kapcsolatban minket rábeszél, nemcsak a mi személyünkre, hanem egész országunkra sok fáradság és nem kevés költség látszik hárulni, mégis, mivel teremtőnknek, akinek adományából és kegyelméből vagyunk, amik vagyunk, magunkat élő áldozatul felajánlani, s e világi életünket gyönyörűségeivel együtt az örökkévalóra felcserélni kívánjuk a keresztény hit vallásának és a római anyaszentegyház tisztességének öregbítésére, főembereink egyetemleges tanácsából szilárdan elhatároztuk, hogy mint alázatos fiú Nektek, Szentatya, kész szívvel és alázatos lélekkel engedelmeskedünk, készen arra, hogy mind személyünket, mind javainkat kockára vessük Jézus Krisztus követésében, amennyiben Nálatok a magunk és mieink üdvére segítséget, tanácsot és kedvezést találunk. Ezért színetek elé küldtük a különleges bizalmunkat élvező G[ergely] győri püspök tisztelendő atyát[276], aki Hozzátok és a római egyházhoz hűséges, nekünk és országunknak igen hasznos és értékes, s akit érdemei mindenben ajánlanak, alázatosan és odaadással kérve, hogy azt, amit részünkről Előtökbe ad, figyelemmel meghallgatni és készséggel tudomásul venni kegyeskedjetek, mindenben ugyanazt a hitelt adva neki, mint személyünknek, tudva, hogy ezzel minket buzgókból még buzgóbbakká tesztek Iránttatok és az apostoli szék iránt. Kelt Bere mellett, január 13-án.[277]

Közölve: Huillard-Bréholles: Examen. 97. l.

(50) (1240.)

Magyarországi püspök a párizsi püspökhöz

A tatárok[278] esetéről azt írom Néktek, hogy Magyarország határának közelébe érkeztek öt napi járásnyira, s elérték a Dnyeper nevű vizet, amelyen nyáron nem tudnak átkelni.[279] Meg akarván ezért várni a telet, maguk előtt küldtek bizonyos kémeket Oroszországba,[280] akik közül kettő foglyul esett, s Magyarország királyához küldték őket, és az én őrizetem alatt vannak. Tőlük tudom az újságokat, amelyeket Veletek közlök. Megkérdeztem őket, hol az ő hazájuk? és azt felelték, hogy bizonyos hegyeken túl, ama folyó mellett fekszik, amelynek a neve: Egogg[281]; azt hiszem hogy ez a nép Góg és Mágog népe.[282] Kérdezgettem őket hitükről, és hogy rövid legyek, semmiben sem hisznek.[283] Azt mondogatták, hogy a világ meghódítására indultak el. A zsidók írását használják, mivel azelőtt nem volt saját írásuk.[284] Megkérdeztem, kik tanították meg őket írni? Azt felelték, hogy bizonyos sápadt arcú emberek, akik sokat böjtölnek, hosszú ruhát hordanak és senkit sem bántanak,[285] és minthogy sok olyan részleteket mondtak ezekről az emberekről, amelyek megegyeznek a farizeusok és szadduceusok babonáival, úgy hiszem, hogy azok szadduceusok és farizeusok.[286] Kérdésemre, hogy bizonyos ételektől tartózkodnak-e, azt felelték, hogy nem; megeszik még a békát, kutyát, kígyót is, és válogatás nélkül mindent. Kérdeztem, hogyan jöttek ki a hegyek közül, amelyek között laktak? Azt felelték, hogy húsz napi járóföld azoknak a hossza és szélessége; tizenkétezer ember pedig mindig lovon ül és őrzi a sereget. Jó lovaik vannak, de buták; sok ló követi őket lovas nélkül, úgy, hogy ha egyikük lovagol, húsz vagy harminc ló követi.[287] Páncéljuk bőrből való és erősebb, mint a vas, hasonlóképpen a lovak takarója is. Gyalogolni nem tudnak, mert lábuk rövid, felsőtestük meg hosszú. Jobb nyilazók, mint a magyarok és a kunok, íjuk is erősebb. Amely földre csak behatolnak, legyilkolják a lakókat, kivéve a kisdedeket, akiket szemük láttára máglyán égettet meg Zingiton, az ő uruk, nevének jelentése szerint a királyok királya.[288] Negyvenkét tanácsosa van, akikre Zingiton pecsétjét bízta.[289] Senki sem meri az egész seregből megkérdezni, hová tart uruk, vagy mit szándékozik tenni, legfeljebb suttyomban. A barmok tejét isszák, és sokszor megrészegednek.[290] Más újságot nem tudtam tőlük

meghallani, mint azt, hogy előttük járnak azok a népek, akiket Mordanusoknak hívnak;[291] ezek leölnek mindenkit kivétel nélkül, és senki közülük sarut nem ölthet addig, míg embert nem ölt; azt hiszem, hogy ezek által veszhettek el azok a dominikánusok és ferencesek és más követek, akiket a magyarok királya küldött kémlelésre.[292] Kétségtelenül elnéptelenítettek és elpusztítottak minden földet egészen az említett vízig.[293]

Közölve: Fejér. IV/1. 232. l.

(51) (1241.) május 18.

IV. Béla király IX. Gergely pápához

Krisztusban szentséges atyának G[ergely]nek, Isten kegyelméből a római szentegyház főpapjának, B[éla], ugyanazon kegyelemből Magyarország királya, mindenben köteles és alázatos tiszteletet.

Amióta csak Magyarország területén a katolikus hit isteni kinyilatkoztatás révén elterjedt, mint elődeink is, minden hatalmuk alá tartozókkal, úgy mi is, mihelyt az ország kormányát kézbevettük, napnál világosabban tudja Szentségtek, milyen őszinte hódolattal tiszteltük mindenben a római szentegyházat, mint anyánkat és tanítómesterünket. Ezért adtuk bizalommal tudtára Atyaságtoknak azt a szörnyű szerencsétlenséget, amely minket és Magyarországot a tatárok vadállati kegyetlenséggel dühöngő serege által ért. A minapában az Úr feltámadásának ünnepe körül törtek ugyanis be Magyarországra erős sereggel [294], nagy sokasággal, és korra meg nemre való tekintet nélkül kardélre hánytak mindenkit, akit csak előltaláltak, templomokat s Istennek szentelt helyeket gyújtogatással, emberöléssel s más szörnyűségekkel szentségtelenítettek meg, dicsekedve, hogy mindenkit, de főleg a kereszténveket leigázzák. Támadjon fel tehát, kérjük és esdeklünk, Szentségtek gondoskodása a keresztény nép megsegítésére, adjon nekünk és Magyarországnak tanácsot és segítséget, előzze meg Szentségtek buzgalma a világpusztulást, nehogy a legkisebb késedelem folytán darabokra szaggatta légyen a farkas a bárányt, s ne legyen, akin segíteni lehessen. Mindennek és egyebeknek bővebb kifejtésére Atyaságtok előtt, küldjük jelen levelünk átadóját, a mi szeretett hívünket, S[István] váci püspök tisztelendő atyát,[295]

kérve, hogy mindabban, mit részünkről előad, kételkedés nélkül hitelt kegyeskedjetek neki adni. Kelt Zágrábban, május 18-án.[296]

Közölve: Fejér. IV/1. 214. .

(52) (1241.)

IV. Béla király IV. Konrád német királyhoz

Dicsőséges Konrád úrnak[297], Isten kegyelméből Németország felséges királyának, Béla, ugyanaz által Magyarország királya, üdvözletét és akaratát, hogy tetszésére legyen.

A szívből jövő keserűség és fájdalom siralmát vagyunk kénytelenek hírül adni, s jókedvünknek szomorúsággá s bánattá változását, mert szerencsétlen esetünkből kifolyólag a kereszténység kiirtatásától reszketünk. A mi megváltónk, megsokallva az idő gonoszságát és a gonoszság mindent felülmúló eláradását, olyan vihart támasztott, amely már nemcsak hullámaival dobálja a hívők hajócskáját, hanem elmerüléssel is fenyegeti, hacsak az Úr, hosszú szünetelés után, a könyörgők kiáltásaitól és hangjától megindíttatva, veszélybe jutott népének segítségére nem siet. Mert erősen hisszük, hogy az, akinek akarata irányít mindeneket, az emberiség bűnei miatt engedte a magukat tatároknak nevező barbár népeket, miként a pusztából előjövő sáskákat, messze keletről, a nagyobbik Magyarország, Bulgária, Kunország, Oroszország meg Lengyelország és Morvaország elpusztítására[298], néhány vár és erőd kivételével, amelyek a mai napig is tartják magukat[299]. Végtelen sok ember legyilkolásával nyomorultul elpusztították, új lakosoknak hagyva hátra a földet, s újabban a mi országunkat is — ó fájdalom — egészében elfoglalták a Dunáig, s amit a legnagyobb szívfájdalommal vehetünk csak a szánkra, nyomorultul legyilkoltak tiszteletre méltó érsekeket, püspököket, apátokat, szerzeteseket, ferenceseket, dominikánusokat, meggyalázott asszonyokat és szűzeket, a népek tömegét. Pedig keményen készültünk és igyekeztünk ellenállni, elkeseredett ütközetet is vívtunk velük[300], de mostoha lévén a szerencse, bűneink miatt megengedte az Úr, akibe reményünk horgonyát vetettük, hogy alul maradjunk. Egyébként azt a bizonyos hírt vettük, hogy a tél elején Németországot akarják hirtelen megrohanni, remélve, hogy innen,

minden akadály elhárulván, minden országot és tartományt elfoglalhatnak. Mivel tehát nemcsak a mi, de az egész kereszténység reménysége van jelenleg kockára vetve, miután a mi védőfalunk nagyrészt leomlott, a Ti Kedvességteket bizalommal kérjük és intjük, könyörgésekkel ostromolva az Urat is, hogy Jézus Krisztus nevének tisztességéért és a mi könyörgésünkért méltóztassatok késedelem nélkül segítségre sietni a mi védelmünkre, helyesebben az egész keresztény emberiség megmentésére, e hitetlenek ellen, kérve és intve alattvalóitokat e kegyes cselekedetre, olyan készséggel hallgatva meg kérésünket, amelyet az egész kereszténység nevében intéztünk Hozzátok, hogy az egész földkerekséget fenyegető veszedelem elkerülhető legyen a Ti és többi krisztushívő segítségével, mi pedig örökké hálásak leszünk majd Nektek és méltán adósaitok. Értesítsenek hát minket érkezésükről azok, akik hajlandók magukat felajánlani Istennek engedelmeskedve a mi segítségünkre, hogy országunk határán tisztességgel fogadhassuk őket. Amit pedig e sorok átadója mint követünk[301] helyettünk mond, annak méltóztassatok hitelt és bizalmat adni.[302]

Közölve: Wenzel. II. 126. l.

(53) 1242. január 4.

Félix, a bécsi Schottenstift apátja a nyugati klérushoz

Az egyházi férfiaknak s az anyaszentegyház mindazon hívőinek, akikhez ez az írás eljut, F[élix] Isten kegyelméből Szűz Mária monostorának alázatos apátja, és az ő bencés konventje Magyarországban[303], a Szentlélek vigasztalását, amelyet Szent Benedek érdemelt meg, és az örök üdvösséget.

Szeretetekbe ajánljuk e sorok átadóit: B. és I. szerzeteseket, rendházunk papjait, akiket a Szent Mária-kolostorból Írországba küldünk tartózkodásra. S ezt a tatárok váratlan megjelenése miatt kell tennünk, óh fájdalom, akiket izmaelitáknak[304] is neveznek. Oh édesanyánk az egyház, sirathatod és gyászolhatod Istennek szolgáló fiaidat, akik szétszóródtak a legkülönbözőbb nemzetek között a tatárok váratlan előbukkanása folytán, akik a keleti határokat hatalmasan elözönlötték s az ottlakó emberek legnagyobb részét elemésztették. Elpusztították tökéletesen a mi egyházunk javait és a testvérek megélhetését is tökéletesen. Azt mondják,

hogy negyvenkét évvel ezelőtt indultak el a hegyek közül, amelyek közé voltak zárva.[305] S kiindulva, innen, erről az átkozott helyről, miután Ázsia országait vadállati módon elpusztították, s négy királyt öltek le embertelenül fejedelmeikkel együtt, még pedig Kappadócia igen hatalmas királyát, a perzsák királyát főembereivel együtt[306] és Oroszország öt hatalmas hercegét[307], Lengyelország jóemlékezetű hercegét, H[enriket] negyvenezer emberével, egy napon, szinte egy pillanat alatt meggyilkolták.[308] Azután Magyarország nagynevű királyát: Bélát futamították meg, három érseket, négy püspököt és hatvanötezer embert. Ebben a harcban sebesítették meg halálosan a király öccsét, Kálmánt, úgy, hogy hamarosan meg is halt.[309] Aztán elhatoltak Ausztria, Stájerország hercegének határáig, Treviso és Morvaország, meg Csehország őrgrófjainak határáig[310], karácsonykor pedig, befagyván a Duna, nagy erővel átkeltek a folyó másik partjára is, az elsorolt fejedelmek földjét pusztítva, mindenkit kergetve körös-körül, nem kegyelmezve a nemeseknek sem, szörnyűségeket műveltek szemérmetlenül. A templomokban háltak az asszonyokkal, az Istennek szentelt helyeket, oh fájdalom, barmok istállójává tették a legtöbb helyen. Tombolásuk okozta, Isten haragjából, hogy egyházi előkelők, azaz érsekek, püspökök, apátok, főpapok és számlálhatatlan néptömeg menekült a barbárok fékezhetetlen fejedelmei előtt, mert mást, mint halált nem várhattak; szerzetesek, apácák, prédikátorok legyilkolva nyomorultul haltak meg, Krisztus nevéért lettek vértanúk, hisszük, hogy részesei lettek az örök üdvözülésnek. Ezért kérjük Kedvességteket, hogy nyissátok meg irgalmasságtok ölét. Kelt Bécsben, az Úr 1242. évében, január 4-én.[311]

Közölve: Fejér. IV/1. 235. l.

(54) 1242. január 19.

IV. Béla király a pápához

Krisztusban szentséges atyának és úrnak[312], isteni gondviselésből a szentséges római egyház főpapjának, B[éla], ugyanazon kegyelemből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia és Kunország[313] királya, mindenben ájtatos fiúi tiszteletét, amint illik.

A legfőbb atya, aki bölcsességével végtől végig mindent erősen kézbentart és szépen elrendez, jegyesét, a szeplő és

ránc nélküli egyházat, amelyet saját oldalsebéből kifolyó drága vérével váltott meg a kereszt fáján, olyan erős sziklára óhajtotta alapítani, hogy azt a pokol kapui is, erőt nem tudván venni rajta, szolgálják, különösképpen pedig egyedül Péterre és az ő utódaira bízta kormányzását, hogy mindazok, akik igazán ezen egyház fiainak vallják magukat, úgy engedelmeskedjenek neki, mint a tagok a fejnek, és kellő időben bizton kapjanak kölcsönös vigasztalást. Mivel az isteni gondviselés, amely rendeléseiben nem tévedhet, Titeket választott e tisztség csúcsára, mi pedig minden elődeinket és önmagunkat mindig ezen egyház ájtatos és engedelmes fiainak tudtuk, ezért különösképpen Bennetek vetjük meg reményünk horgonyát, ezekben a napokban, mikor leigázott minket a tatároknak nevezett pogányok sokasága, nem tudván nekik mi és a mieink ellenállni, hacsak a Ti, az egyház és a katolikus fejedelmek segítsége Isten után nem támogat. Elküldtük a szentszékhez először a tisztelendő váci püspök atyát, hogy Magyarország veszedelméről és Krisztus itteni egyházainak végveszélyéről értesítsen[314], másodszor Lukácsot, a győri egyház prépostját és István főesperest, akik mint értesültünk, elpusztultak a tenger hullámaiban. Íme most harmadszorra küldjük Atyaságtokhoz kedves szerzetes testvéreinket, kérve Atyaságtokat, engedje szívéig hatolni a bilincsbevertek sóhajait, a gyászoló özvegyek, árvák és kisdedek zokogását, és hogy a Magyarországon újonnan beplántált egyház iránti buzgóság nyomorultul tövestül ki ne gyomláltassék, minél gyorsabban küldjön Magyarországra olyan harcosokat, akik tudják, akarják és képesek velünk és Istennek hála még szép számmal levő mieinkkel együtt Istenért magukat falként odavetni, főképpen azért, hogy a Duna folyót át ne léphessék, melyen a mindenható Isten eddig megakadályozta átkelésüket[315], különben Krisztus nevének emlékezete s a római egyház áldásából nekünk és atyáinknak mindez ideig juttatott korona dicsősége attól kezdve eltöröltetik, és szabad utat nyernek mindenfelé a többi országok megrohanására. Mert Krisztus nevének e káromlói nem elégszenek meg a mi határainkkal, hanem arra készülnek, hogy minden keresztény országot vadállati dühöngő kegyetlenséggel letiporjanak és Isten egyházait lerontsák, ha tehetik. Arra kérjük tehát Szentségteket, hogy a velenceieknél, akiknek hajítógépeire a mondott folyón való átkelés megakadályozására leginkább szükségünk volna, de más keresztény fejedelmek országaiban is hirdessen keresztes

hadjáratot, megértetve velük, hogy ez a veszedelem az egész kereszténység meggyalázásával fenyeget, s buzdítva őket és bűnbocsánat ígéretével lelkükre kötve, hogy aki az egyház közös javát és saját boldogulását egyaránt akarja, az üdvöt adó kereszt jelét felvéve, el ne mulassza nagyböjt közepéig fegyveresen Magyarországra jönni. Bizton reméljük, hogyha Szentségtek minderről gondoskodik, Isten segítségével győzelmet fogunk aratni a pogányokon. Buzgón kérjük azt is, hogy amit kedves testvéreink az elpusztult egyházak, nevezetesen az esztergomi, kalocsai és győri dolgairól megbízásunkból elő fognak Atyaságtoknak adni, hathatósan magáévá tenni kegyeskedjék. Kelt Császma mellett, január 19-én.[316]

Közölve: Huillard-Bréholles: Historia Friderici ... 902. l.

(55) (1242.) február 2.

Magyarok a pápához

Krisztusban szentséges atyának, ... úrnak[317], isteni gondviselés folytán a római szentegyház főpapjának, a székesfehérvári, esztergomi, budai, veszprémi, pécsi káptalanok, a ciszterci, premontrei, ágostonrendi, benedekrendi apátok, perjelek és testvérek, a dominikánus, minorita, ispotályos, templomos s egyéb rendekből való testvérek, ispánok, katonák, várnépek, polgárok s az említett városokban, várakban, megyékben és más erődített helyeken mindkét nemből összegyűlt más magyarországi közösségek, akik a tatároktól meghagyattak, csókolják a földet a szent lábak előtt.

Minthogy a római szentegyház minden egyház anyja és oktatója, és csakis reá tekinthetnek Isten után mint anyai ölre, egyedüli menedékhelyükre azok a nagy szorongattatásban levő egyházak, amelyek azt sem tudják, mit tegyenek; ezért az isteni kegyelem rendeléséből Nektek kell, Szentatya az egyetemes egyházról gondoskodni, hogy az irgalmas és könyörülő Isten példájára, akinek helyettese vagytok a földön, irgalmasságot gyakoroljatok mindenekkel, főleg pedig azokkal, akik a kereszt nevének gyalázatára jutottak nyomorúságba. Méltán bízik ebben a magyarországi egyház, amely sok és sokféle veszedelemtől sújtva mintegy megsemmisült, és feléd mint Isten után egyetlen menedék felé fordítja könynyektől elhomályosult szemét a kínok mélyéről, bizton remélve és szilárdan meggyőződve, hogy ha az apostoli jóság

gyors segítséget nyújt, még megtörténhetik, hogy feltámad. Ennélfogva vegye tudomásul szent Atyaságtok, hogy a keresztrefeszített ellenségei, akiket tatároknak hívnak, hiszszük, hogy bűneink következtében, hirtelen és váratlanul Magyarországra rontva, az egész országot egészen a Duna folyamig nagyobbrészt elpusztították; megölték a püspököket, apátokat, szerzeteseket, dominikánusokat, minoritákat, templomosokat, ispotályosokat, prépostokat, espereseket, kanonokokat, papokat, klerikusokat, ispánokat, katonákat, gügyögő kisdedeket, férfiakat és nőket, akiket vigyázatlanul szétszakadozva találtak, megszámlálhatatlan sokaságot, az ifjakat, szűzeket, csecsemőket az öregekkel együtt a falánk tűzzel semmisítették meg, még sirató özvegyek sem maradtak utánuk; úgy, hogy nálunk beteljesedett a legyilkoltak sokaságát vigasztalanul sirató próféta panasza.[318] A selyembe öltözöttek válogatás nélkül a szegényekkel együtt mentek fogságba, és ami mindezeknél nyomorúságosabb és utálatosabb: rágyújtották a templomot a papra és híveire, a szentek ereklyéjét s magát az Úr testét kárhozatuk növelésére lábbal taposva, a templomokat istállóvá, a szentek koporsóit jászollá változtatták. A megpróbáltatás emez éjszakáján szívvel-szájjal kiáltjuk Szentségtek fülébe legbensőbb könyörgésünket: jusson Irgalmasságtok színe elé a bilincsebevertek sóhaja, hogy bosszultassék meg az Úr szolgáinak kiömlött vére és a megfeszített nevének meggyalázása, hogy a gyilkosok, szentségtörők és káromlók gonoszságuk sokasága szerint ítéltessenek el, megtudva, kit merészeltek átdöfni. És mi, akik Krisztus nevének ellenségeivel a Duna kapujában szembeszálltunk, ahogy tudtunk, az anyaszentegyház segítségét reméltük és nem jött. A Duna befagytával aztán szabaddá és lehetségessé vált számukra az átkelés hozzánk. Miután átkeltek, szerte száguldoztak a vidéken, telve rosszindulattal, hogy végrehajtsák gonosz szándékaikat, mi pedig többen, jól felfegyverkezve bevettük magunkat Székesfehérvár, Esztergom, Veszprém, Tihany, Győr, Pannonhalma, Mosony, Sopron, Vasvár, [Német]Újvár, Zala, Léka s túl a Dunán: Pozsony, Nyitra, Komárom, Fülek, Abaújvár váraiba és más erődített helyekbe, Isten irgalma után Szentségteknek és Isten egyházának segítségéért esdekelve és erősen remélve, hogy ha könyörülve rajtunk, sietve segítségünkre jönnétek, ellene tudnánk állni ellenségeinknek, bár ravaszságukkal, ami erejüknél is nagyobb, igen szorongatnak. Ennélfogva Atyaságtok szentségéhez

összetört szívvel s hangos sírással könyörgünk, hogy e sorok átadóját, a Krisztusban szeretett Salamon mestert, a székesfehérvári Szent Miklós-káptalan prépost-kanonokját, társaival együtt mint különleges követeinket, akiket Kegyelmességtek lábához küldtünk a magyar egyház megsegítését kieszközlendő, irgalmasan és nagylelkűen meghallgatni méltóztassatok Isten nevében, és mivel a késedelem veszélyes lehet számunkra, Isten s a Ti tisztességetekre a lehető leggyorsabban küldjétek vissza őket hozzánk. Tekintve, hogy a mi szörnyűséges pusztulásunk utálatosságát hosszadalmas és végtelen nagysága miatt szinte lehetetlen is volna részletesen előadni, s nem is illik finom ízlésű fületeket levelünk terjengősségével sérteni, méltóztassatok mindenben jelen levelünk átadóinak azt a legteljesebb hitelt előlegezni, amit csak Szentségtek a mi részünkről feltételezhet. Kelt Székesfehérvárt, gyertyaszentelő napján.[319]

Közölve: MIÖG. 1915—1916.

(56) (1250.) november 11.

IV. Béla király IV. Ince pápához

Krisztusban szentséges atyának és úrnak I[ncé]nek,[320] a római szentegyház főpapjának, Béla, Magyarország királya, köteles és alázatos tiszteletet mindenben.

Most, amikor nemcsak országunkat, de Európa egész kereszténységét a legnagyobb veszedelem fenyegeti, azt tartottuk szükségesnek, hogy Szentségtekhez ne csak követeket küldjünk, hanem magunk személyesen menjünk el, ha lehetséges, Atyaságtokhoz és testvéreitekhez, bizalommal tanácsot és segítséget szorgalmazni, de mivel sok minden akadálya támadt annak, hogy szívünk szándéka szerint személyesen Hozzátok mehessünk, a tisztelendő B[ertalan] atyát, a pécsi püspököt[321] küldtük, akit az utazás nehézségei és akadályai tartóztatnak az országunkba való visszatérésben, s úgy véljük, hogy még nem messze tartózkodik udvarotoktól, ezért hívünkkel, Simon ispánnal,[322] e levél vivőjével újra meg tud jelenni Atyaságtok színe előtt. Szentségtek szíves jóindulatáért esedezünk, hogy Atyaságtok gondosan kegyeskedjék meghallgatni őket a mi kérésünkre, országunk állapotáról, a tatárok elleni óvintézkedésekről, s az ezzel kapcsolatos nehézségekről, teljes hitelt adva szavaiknak. Kelt

Szent Márton püspök és hitvalló ünnepén, november hó 11-én.[323]

Közölve: Fejér. IV/1. 298. l.

(57) (1250.) november 11.

IV. Béla király IV. Ince pápához

Krisztusban szentséges atyának, I[nce] úrnak, Isten kegyelméből a római szentegyház főpapjának, B[éla], ugyanazon kegyelemből Magyarország királya mindenben köteles és alázatos tiszteletet.

Minthogy Magyarországot a tatárok pestise nagyobb részében pusztasággá változtatta és mint a juhaklot a kerítés, úgy veszik körül a hitetlen népek, mármint a rutének, brodnikok[324] keletről, a bolgár és bosnyák eretnekek délről, akik ellen jelenleg is harcolunk seregünkkel,[325] egyedül nyugatról és északról a németektől, mint azonos hitet vallóktól kellene országunknak a segítség némi gyümölcsét vennie, de innen is nem gyümölcsöt, hanem a villongás töviseit kell éreznünk, mikor az ország javait váratlan rablótámadásokkal ragadozzák el.[326] Miattuk, főként azonban a tatárok miatt, akiktől félni háborús tapasztalat tanított meg, mint a többi olyan nemzetet, akiken már keresztülgázoltak, országunk főpapjaival és előkelőivel tanácskozva, jónak láttuk, hogy Krisztus helyetteséhez és az ő testvéreihez meneküljünk, mint egyetlen, és a kereszténység végső szorongatottságában végső védelmezőhöz, hogy általunk Rátok is és a többi keresztényekre is be ne következzék az, amitől tartunk. Mert napról napra jönnek hozzánk a hírek a tatárokról, hogy nemcsak ellenünk készülődnek, akikre legjobban fenekednek, amiért ekkora csapás után is vonakodtunk meghódolni, holott minden más nemzet, amely ellen erejüket megmutatták, és főképp országunk keleti szomszédjai, mint Oroszország, Kúnország, a brodnikok, Bulgária, amelyek azelőtt jórészt a mi hatalmunk alá tartoztak, mind adófizetőik lettek,[327] hanem az egész kereszténység ellen; s mint azt több szavahihető bizonyságból tudjuk, szilárdan elhatározták, hogy rövidesen egész Európa ellen teméntelen hadat indítanak. Tartunk tőle, hogy ha ez a népség elérkezik, a mieink, akik nem tudnak és nem is akarnak a tatárok vad kegyetlenségével szembeszállni, akaratunk ellenére félelemből meghódolnak, miként már így cselekedtek elsorolt

szomszédaink, ha csak az apostoli szentszék bölcs gondviselése előrelátóbban és hathatósabban meg nem erősíti országunkat, hogy megvigasztaltassanak a népek, amelyek itt laknak. Főleg két dolog miatt írunk: hogy ne vádoltassunk se lustasággal, se hanyagsággal. A készség dolgában ezt mondjuk: amit a gyakorlati tapasztalat harci készségünkből megmutathat, azt már megmutattuk, mikor magunkat és a mieinket kitettük a tatárok soha nem látott erejének és furfangjának. De hanyagsággal sem vádoltathatunk, mert mikor a tatárok országunkban harcoltak ellenünk, a szóban forgó ügyben megkerestük az egész kereszténység három legfőbb udvarát, tudniillik a Tieteket, mint amelyet a keresztények minden udvar urának és mesterének hisznek és vallanak, a császárét,[328] amelynek szándékunkban volt magunkat is alávetni, ha az említett pestis idején nekünk hathatós segítséget és támogatást nyújt; megkerestük a franciák udvarát is,[329] de mindezektől semmiféle vigaszt vagy segítséget nem kaptunk, csak szavakat. Mi pedig ahhoz folyamodtunk, amihez lehetett, és a kereszténység érdekében megalázva királyi méltóságunkat, két leányunkat a rutének két hercegéhez, a harmadikat meg Lengyelország hercegéhez adtuk nőül[330], hogy tőlük s más keleti barátainktól megtudhassuk a tatárok gondosan titkolt terveit, s így szándékaikkal s csalárd furfangjaikkal alkalmatosabban szembeszállhassunk. Befogadtuk a kunokat is országunkba[331], és sajnos most pogányokkal védelmeztetjük országunkat, pogányokkal tiportatjuk le az egyház ellenségeit. Sőt a kereszténység érdekében elsőszülött fiúnkat kun leánnyal házasítottuk össze[332], hogy ezzel elkerüljük a még rosszabbat, és alkalmat teremtsünk őket keresztvíz alá édesgetni, mint azt már többükkel megtettük. Mindezzel és egyebekkel szeretnők a szent főpap előtt világosan bebizonyítani, hogy ilyen szorongatott helyzetben Európa egyetlen keresztény uralkodójától s népétől sem kaptunk hasznos segítséget, csak a jeruzsálemi ispotályosok házától,[333] amelynek tagjai kérésünkre nemrég fegyvert fogtak a pogányok és eretnekek ellen, országunk és a keresztény hit védelmére; ezeket rögtön el is helyeztük a legveszélyesebb területeken: túl a Dunán a kunok és bolgárok határán,[334] mert országunk megtámadtatásakor erre is kapu nyílt a tatárok serege számára. Erről a területről szeretnők remélni, ha szándékunkat és a mondott testvérek szándékát Isten is támogatja s az apostoli szék is kegyeskedik jóindulatába fogadni őket, hogy miként a

Duna a konstantinápolyi tengerig hatol, úgy terjeszthetjük általuk a keresztény hit oltványait, és így a római birodalomnak, sőt még a Szentföldnek is hathatós segítséget nyújthatnak. Más részüket országunkban helyeztük el a Duna mellett épített váraink védelmére, mert ebben járatlan a mi népünk. Abban állapodtunk meg ugyanis sok tanácskozás után, hogy nekünk is, egész Európának is üdvösebb lesz, ha a Dunát várakkal erősítjük.[335] Mert ez az ellenállás vize; itt szállt szembe Heraclius Koszroesszel a római birodalom védelmében,[336] itt álltunk mi is, bár felkészületlenül és súlyos csapás után, tíz hónapon át ellene a tatároknak, pedig országunk akkor még úgyszólván teljességgel várak és védők híján szűkölködött. Ha ezt, ami távol legyen, a tatárok egyszer birtokba veszik, nyitva áll a kapu számukra a többi katolikus hitű ország felé, mert egyrészt itt nincs a keresztények felé útjukat álló tenger, másrészt családjaikat és csodálatosan sok állatukat alkalmatosabban helyezhetik el itt, mint bárhol. Például hozhatjuk Attilát, ki keletről nyugat leigázására jöve, kezdettől fogva Magyarország közepébe helyezte székhelyét[337]; a császárok viszont, akik nyugatról harcoltak kelet alávetésére, leggyakrabban országunk határai között gyűjtöttek sereget.[338] Mindezekről tehát gondoskodjék főpapi Szentségtek és kegyeskedjék gyógyító orvosságot alkalmazni, mielőtt a seb elmérgesedik. A bölcsek sokasága csodálkozik azon, hogy ilyen körülmények között Atyaságtok támogatta Franciaország királyának, az egyház e nemes tagjának Európa határaiból való távozását.[339] Még inkább csodálkozik és nem szűnik meg csodálkozni azon, hogy az apostoli kegyesség annyira gondoskodik a konstantinápolyi császárságról meg a tengerentúli részekről, amelyek, ha elvesznének is — ami távol legyen — nem ártana Európa lakóinak annyit, mintha egyedül csak a mi országunkat foglalnák el a tatárok.[340] Isten és ember előtt valljuk, hogy a szóban forgó dolognak olyan nagy a szükségessége és fontossága, hogy ha az utazás különféle viszontagságai nem akadályoznának meg bennünket, nemcsak követeket küldenénk, akiket küldöttünk is, hanem személyesen vetnők magunkat lábad elé, hogy az egész egyház színe előtt odakiálthassuk a magunk mentségére, hogy ha a szentséges atya sem tud segítséget nyújtani, felszabadítjuk magunkat, hogy akaratunk ellenére, kényszerűségből megegyezzünk a tatárokkal. Könyörgünk tehát, tekintse az anyaszentegyház, ha nem is a mi, de elődeink, a szent királyok érdemeit, akik teljes buzgósággal és

alázattal alávetették magukat és igehirdetésükkel népüket is az igaz hitnek, s azt meg is őrizték a világ fejedelmei közt tisztán és engedelmesen, amiért nekik és utódaiknak, míg kedvezően mentek dolgaik, kéretlenül is megígértetett az apostoli szék részéről minden kegy és támogatás, ha a szükség úgy kívánná. Íme tehát most valóban fenyegetni látszik a nagy szükség, nyissátok meg az atyai szívet a hit védelmében a köz javára az üldöztetésnek emez idején, máskülönben, ha kérésünk, amely a római egyház híveinek annyira kedvező és annyira szükséges, elutasításban részesülne, amit nem hihetünk, nem mint fiaknak, hanem mint mostohafiaknak, mint az atyai nyájból kizártaknak, kellene szükségtől kényszerítve segítséget koldulnunk. Kelt Patakon, Szent Márton püspök és hitvalló napján, november 11-én.[341]

Közölve: Fejér. IV/2. 218. l.

(58) (1253.) május 11.

IV. Béla király IV. Ince pápához

Krisztusban szentséges atyának, I[nce] úrnak, isteni gondviselésből a római szentegyház főpapjának, Béla, Isten kegyelméből Magyarország királya, odaadó engedelmességet fiúi tisztelettel.

Állandó buzgóságunknak ama heve, amellyel a római szentegyházat, mint édesanyánkat bensőségesen körülöleltük, s annak szeretete, amellyel eddig minden kérésünket anyailag meghallgatva kedvezően elintézett, késztet bennünket csodálkozásra, Szent Atya, hogy ki befolyásolhatta hamis és gonosz rágalmakkal Szentségtek fülét irántunk való jóságos készségtek megváltozására, ugyannyira, hogy nemcsak eddig sohasem tapasztalt és meg nem érdemelt visszautasítást szenvednek jogos és tisztes kéréseink, hanem a várt vigasztalás helyett sérelem, a remélt öröm helyett szomorúság ér bennünket. Mert íme, mikor nemrég szeretettel kértük, hogy fogadjátok el a tisztelendő atya B[enedek] kalocsai érsek, udvari kancellárunk személyének[342] az esztergomi érsekségre való egy szívvel és szóval történt törvényes jelölését, mellyel mintegy ihletésre mindenki, a jelölő egyházzal együtt az ország egész papsága és népe egyetért, mert áthelyezését mindenki üdvösnek találja a köz javára, fájdalommal kell mondanunk, nem találtunk meghallgatásra egyesekre és mindenkire kiömleni szokott nagy kegyelmessé-

geteknél, ámbár S[István] bíboros úr, praenestei püspök tanácsa és helyeslése nagy segítséget, sőt kedvező elintézést kellett volna hogy biztosítson, hiszen levéletek által kapott erre megbízatást; mi több, valójában úgy kellene tekinteni, hogy mindezt Szentségteknek az ő általa képviselt hatalma cselekedte. Megzavarodva és pirulva érezzük, hogy mikor ehhez a törvényesen és ünnepélyesen intézett ügyhöz királyi beleegyezésünket jog szerint megadtuk, mint méltatlanok, elutasításban részesültünk s a jóság forrásához fordulva egy cseppet sem kaptunk, pedig nemcsak a szavazatukkal hozzájáruló jelölők, hanem a jelölt érdemei miatt is, aki ilyenekben bővelkedve Isten és az emberek előtt kedvessé tette magát, beleegyezésünk joggal és méltán megerősítendő lenne. Mert az esztergomi érsek egyházi és világi előkelőink között az első, aki nekünk tanáccsal és segítséggel tartozik szolgálni országunk minden nehéz és titkos ügyében, s akinek jelenlétét nem tudjuk nélkülözni, még rövid időre sem; méltán a mondott egyház élére kellett volna tehát állítani azt, aki annyira közszeretetnek örvend tiszteletre méltó tulajdonságai miatt, hogy mindenkinek beleegyezését joggal kiérdemelte. Mert ilyen ez a tisztelendő atya, akiről most szó van, és épp ezért nem magán, hanem nyilvános helyre való, nem a sarokba, hanem az élre helyezendő, hogy mint világosság a gyertyatartóba téve, mindenki példájára világoskodjék és jóságának kiáradásából részesüljön bőségesen mindenki. Az esztergomi egyház élére helyezve mintegy középen állna, s körös-körül a közjóra fordítaná minden hasznot hajtó képességét. Áthelyezése sem a kalocsai egyháznak, sem másnak nem okozna kárt, mert az esztergomi egyház élére helyezve, hasznosabb tanácsadó, eredményesebb gondozó, előrelátóbb gazda lehetne. Ez nem valami új, most kitalált szándék, mert volt már példa arra, hogy hasonló áthelyezés megtörtént és helybenhagyatott, s nem ok nélkül, hiszen a közjót méltán a magánügy elé kell helyezni. Az említett S[István] bíboros úr is, mivel a magyar püspöki kar tagja volt, s annak helyzetével teljesen tisztában van, semmiképpen sem egyezett volna bele tudva egy ilyen áthelyezésbe, szóval és tettel helyeselve azt, aminek megtárgyalásán, majd ünnepi hálaadásán jelen volt, saját szájával mondva az ilyenkor szokásos könyörgést, ha ebben valakinek sérelmét látta, vagy akár csak gyanította volna. Sőt amikor parancsotokra az esztergomi kanonokok a kijelölt időben a választásra, illetőleg jelölésre összegyűltek, s a Ti tekintélyetekkel S[István] bíboros úr, amiként megparancsoltátok, a mi megkérdezésünk nélkül a beleegyezését adta, nyilvánvaló, hogy a jelölés jogerőre emelkedett. Ebből következik tehát, hogy a jelölt és a jelölők sérelme és zavarbahozása nélkül — ne vegye rossz néven Atyaságtok e beszédet — nem kellett és nem is lehetett volna megváltoztatni azt, ami ilyen törvényes módon történt. Mert bár a hatalom teljességében mindent megtehettek, hatalmatokról ebben az esetben mégis le kell mondanotok, miként Isten is, akinek helyettese vagytok a földön, nem csinál mindent feltétlenül, hanem bizonyos feltétellel, jóllehet hatalma feltétlen. Ti is csak azt tehetitek meg — hogy fiúi bizalommal szóljunk —, ami jogos. Ne származzék a jogtalanságra alkalom onnan, ahonnan a jogok erednek. Esedezünk és könyörgünk tehát alázatosan és odaadóan Szentségtek kegyességének, méltóztassék emlékezetébe idézni, hogy szent őseink velünk együtt, vagyis inkább mi velük együtt s általuk mennyit fáradoztunk a keresztény hit elültetésében és gyarapításában, amint az megnyilvánul a kunok megtérítésének ügyében tanúsított gondoskodásunkból és buzgólkodásunkból is. Ezek nemrég hivattak a hitre s jönnek most is napról napra.[344] A ruténeket is mi hívtuk vissza az apostoli szentszék iránti engedelmességre; hírnökeik vagy már eljutottak Hozzátok, vagy most vannak odaérkezőben.[345] Emlékezzetek meg arról, hogy a készséges engedelmeskedésben, alázatos tiszteletben, az apostoli szentszék követeinek és más küldötteinek megtisztelő és bőkezű fogadtatásában az összes keresztény királyok és fejedelmek közül kitűntünk az apostoli szék iránti szeretetünkkel. Épp ezért, óhajtásunkat és jogos kérésünket ne értsétek félre, hiszen mi és országunk előkelői készek, sőt a készeknél is készségesebbek vagyunk arra, hogy kedvetekre cselekedjünk, ezért ezt a törvényesen történt jelölést az érsekség összes jogaival együtt atyailag ismerjétek el, mert különben olyan látszatba kerülnétek, mint akik nemcsak nekünk, hanem az isteni akaratnak szegülnek ellene, hiszen az egész papság, a király és a nép, a szegények éppúgy, mint a gazdagok, a nagyok éppúgy, mint a kicsinyek egyformán akarják és kívánják, hogy a mi tisztelendő Benedek atyánk legyen az esztergomi egyház atyja és pásztora, márpedig, hogy népiesen, azaz közönségesen szóljunk, a nép szava Isten szava, s a tömeg véleménye a prófécia képét ölti fel. Kelt a nyulak szigetén, május 11-én.[346]

Közölve: Fejér. IV/2. 141. l.

ellentéteket kiegyenlítse. Tárgyalásai a beregi egyezmény (lásd a IV. fej. 250. sz. jegyzetet) megkötésére vezettek, ezt azonban a király nem tartotta be, s a legátus, miután hiába próbálta őt meggyőzni, 1234 tavaszán visszatért Rómába, távozásakor kiközösítve a királyt és tanácsosait, és az udvart interdictum alá helyezve. Magyarországi működése idején kisebb-nagyobb egyházi büntetéseket rótt ki részben anyagi, részben formai vétségekért egyes egyháziakra és világiakra. Mivel a pápa ezeknek az ítéleteknek a végrehajtását felfüggesztette, Magyarországon nem sokat törődtek velük, IV. Béla azonban véget akart vetni a bizonytalan helyzetnek, s ezért kérte az ügy végleges rendezését.

274. A levél eredetije ismeretlen. 1245. évi pápai átirata a vatikáni levéltárban (Arm. I. c. X. no. 5.) és a párizsi Bibliothèque Nationale ún. cluny-i tekercsein. Kiadta Theiner. I. 171. l.

275. János domokosrendi szerzetes, 1234—1238 között boszniai püspök, majd dominikánus rendfőnök. (Vö. a 352. sz. jegyzettel.) A domokosrendiek pesti priorjának sem nevét, sem egyéb adatait nem ismerjük.

276. Gergely győri püspök, lásd a IV. fej. 233. sz. jegyzetet.

277. A levél eredetije ismeretlen. 1413. évi másolata a vatikáni levéltárban (Instr. misc. C.f. 37. no. 6.) és a cluny-i tekercseken. Kiadta Huillard-Bréholles: Examen... 97. l., aki a dátumot 1239-re teszi.

278. Az Európában tatároknak nevezett mongolok törzseit a XIII. század első éveiben Temudzsin szervezte meg, aki 1206-ban felvette a Dzsingisz kán nevet és seregével a világ meghódítására indult. 1220-ig egész Közép-Ázsia mongol uralom alá került. Dzsingisz kán 1227-ben bekövetkezett halála után utódai elfoglalták Kelet-Európát a Kárpátokig, Iránt és Mezopotámiát, végül Kínát is.

279. A tatárok már 1222-ben betörtek a Kaukázus felől Kelet-Európába, 1223-ban súlyos vereséget mértek az orosz fejedelmek és a kunok egyesült seregére a Kalka mellett, de 1224-ben visszavonultak a Volga mögé. Újabb hadjáratra 1235-ben került sor, Dzsingisz kán unokájának, Batunak fővezérlete alatt. Előbb a Volga menti népeket hódoltatták, majd 1237-ben szétverték a kunokat és Kijev ellen indultak. Az orosz főváros 1240 decemberében elesett. Ezután a befagyott Dnyeperen átkelve, 1241 elején Magyarország határaihoz érkeztek.

280. Oroszország alatt a magyarok a halicsi fejedelemséget értették, melynek uralkodója Dániel, a magyar király hűbérese volt.

281. Ebben a formában egyetlen nagyobb mongóliai folyónak a nevéhez sem hasonlít. Talán a Szelenga nevének torzított formájával van dolgunk.

282. A középkor egyházi írói előszeretettel azonosították a számukra ismeretlen népeket a bibliában előforduló népekkel. Góg királyról Ezékiel próféta könyve 38. és 39. részeiben van szó mint nagy hódítóról, valószínűleg Gyges lydiai királyt értve. Országát Mágog földjének nevezi. Mágog Mózes I. 10:2 szerint Nóé fiának, Jáfetnek fia. A két név a zsidó apokaliptikus iratokban összekapcsolódott és a pogány hatalmakat Isten országa elleni utolsó, de sikertelen támadásra vezető hatalmasságokat jelentette. Ilyen

értelemben került be a két név a keresztény világvég-váradalmakba is. A tatárokat nemcsak Magyarországon, hanem más európai országokban is azonosították Góg és Mágog népével.

283. A mongolok eredeti vallása a samanizmus volt, de korán elterjedt köztük a buddhizmus és a nesztoriánus kereszténység is. A mongol uralkodó osztály vallási tekintetben messzemenően türelmes volt, s nyilván ez a vallási közömbösség tette azt a benyomást, hogy semmiben sem hisznek.

284. A mongolok az írást nesztoriánus keresztény papoktól tanulták, akik előázsiai sémi írást használtak, mely valóban hasonlított a héber íráshoz.

285. Nyilván a nesztoriánus keresztény szerzetesekről van szó, akik Iránból mentek térítő útra a mongolok közé. A XII. században a kerait mongol törzs áttért a keresztény vallásra. Dzsingisz kán eleinte szövetségben volt a kerait kánnal, később azonban ellene fordult, legyőzte, népét birodalmába olvasztotta és írástudó szerzeteseit környezetébe fogadta.

286. A szadduceusok és farizeusok a babiloni fogság után, az időszámításunk előtti évszázadokban kialakult zsidó vallási pártok, melyek szertartásukban és szokásukban különböztek egymástól és ezek fölött szőrszálhasogató vitákat folytattak. Természetesen semmi közük nem volt a tatárok közt térítő nesztoriánus szerzetesekhez. Ez esetben is a levélíró keres bibliai analógiát a számára ismeretlen jelenségekhez.

287. A tatárok, mint minden nomád nép, nagyszámú vezetéklóval indultak hosszú ideig tartó hadjárataikra.

288. Dzsingisz kán nevének eltorzított formája. A név jelentését alapjában helyesen tudja a levélíró; pontosabban égi királyt, azaz isteni származású uralkodót jelent.

289. A mongol nagykán udvarának főtisztviselői nagyobbrészt Dzsingisz kán rokonságából és a mongol törzsfőkből kerültek ki, ezek hatalmi jelvénye a nagykán pecsétje volt, melyet nyakukba kötve hordottak.

290. A nomád pásztornépek tejből erjesztenek szeszesitalokat.

291. Nyilván a mongoloknak 1237-ben meghódolt volgai mordvinokra gondol, akik valóban kalauzai voltak az orosz fejedelemségekre törő mongol seregnek. Nem voltak kegyetlenebbek a mongol seregben harcoló egyéb népelemeknél, a levélíró valószínűleg a német „Mord" (gyilkosság) szóval való egybehangzás miatt tulajdonít nekik különös vadságot.

292. A magyarországi dominikánusok 1227-től kezdve az Al-Duna környékén tanyázó kunok közt térítettek, s tőlük hallottak a tatárokról, de egyúttal a keleten maradt magyarokról is. A kun missziót pártfogoló Béla trónörökös támogatásával 1232-ben négy dominikánus szerzetes indult el a keleti magyarokhoz, de célhoz nem értek. 1235-ben Julián barát három társával vágott útnak, társai elpusztultak, ő maga azonban megtalálta „Nagymagyarországot", a mai Baskíria vidékén. 1237-ben másodszor utazott keletre, de már nem jutott el a keleti magyarokhoz, akiket a tatárok leigáztak. Batu kán hódolatot követelő levelével tért vissza IV. Bélához. Magyar ferences utazókról csak ez a levél tesz említést.

293. A levél (bevezető formulák nélkül) Matthew Paris angol szerzetes krónikájába iktatva maradt fenn, ahol úgy szerepel, mint egy magyar püspöknek volt párizsi iskolatársához intézett levele. Kiadta (Scriptores Rerum Britannicarum 57. VI. 75 után) Fejér. IV/1. 232. l. Keltezését az a megjegyzés segít megállapítani, hogy a tatárok még nem keltek át a Dnyeperen, mert várják a telet, a folyam befagyását. Eszerint a levél dátuma 1240 nyara vagy ősze.

294. A tatárok 1241. március 10-én törtek be Vereckénél, s két napra rá szétverték Tomaj nembeli Dénes nádor határvédő csapatait. A döntő ütközetre Mohinál került sor április 11-én, s ez a magyar sereg katasztrofális vereségével végződött.

295. Báncsa nembeli István, 1238-tól kancellár, 1241-ben váci püspök, de már 1242-ben esztergomi érsek. Nagy műveltségű egyházi férfiú volt, aki a tatárjárás idején egész Európát bejárta IV. Béla segélyt kérő követeként. A pápai udvarban is megkedvelték, s 1252-ben praenestei püspökséget és (a magyar főpapok közt elsőnek) bíborosi rangot nyert. Rómába költözött, és fontos szerepet vitt a pápai kormányzatban. Magyarországra mint pápai legátus, többször is ellátogatott.

296. A levél eredetije elveszett. 1245. évi pápai átirata a vatikáni levéltárban. (Arm. I. c. X. no. 5.) Kiadta Theiner. I. 182. l. Keltezési éve 1241. Béla ez év májusában a tatárok elől menekülve, Zágrábban tartózkodott, ahová a haldokló Kálmán herceget is szállították.

297. Hohenstauf (IV.) Konrád német király (1250—1254), II. Frigyes fia és utódja. Már apja életében, 1236-ban királlyá választották, s az Itáliában időző Frigyes helyett ő kormányozta Németországot. Ezért fordult őhozzá is IV. Béla. Konrád apja rendeletére 1241 tavaszán sereget is gyűjtött a tatárok ellen, de mihelyt értesült arról, hogy a tatárok a Dunánál megálltak, eloszlatta csapatait.

298. A tatárok 1241 folyamán nemcsak Magyarországot támadták meg, hanem két másik seregük északnyugat, ill. délnyugat felé indult Halicsból. Az első Lengyelországot és Sziléziát dúlta fel, s Krakkó felégetése és II. Henrik sziléziai herceg szerencsétlen végű legnicai ellenállási kísérlete után Morvaországon át vonult hazánkba. A másik az al-dunai Kunországot és Bulgária északi részét hódoltatta, délről tört be Magyarországra. Nagyobbik Magyarországon IV. Béla a keleti magyarokat érti. (Vö. a 292. sz. jegyzettel.)

299. Esztergom, Székesfehérvár és más dunántúli és északnyugati várak ellenálltak a tatár ostromnak.

300. A mohi csatáról van szó.

301. István váci püspök. (Lásd a 295. sz. jegyzetet.)

302. A levél eredetije elveszett. Középkori másolata az ún. baumgartenbergi formulás könyvben (a bécsi Hofbibliothek 409. sz. kézirata 52/a lapján). A levél dátuma a szövegből kiderül, mert utalás van benne István püspök 1241. tavaszán történt követségére.

303. A levelet eddig a celldömölki bencés apátnak tulajdonították, de a keltezésből is kiderül, hogy a bécsi Schottenstift apátjáról van szó, mely élénk kapcsolatban állt a brit szigetekkel. Az

akkori apát neve Felix is megfelel a levélben megadott kezdőbetűnek.

304. Izmaeliták alatt Magyarországon a mohamedánokat, s általában a pogányokat értették.

305. Az Altáj hegységről van szó.

306. Pontatlan, hallomásból szerzett értesülések. Valószínűleg Kücsülik karakitán uralkodóról, akit 1216-ban, és Mohamed Kotbeddin korozmin sahról van szó, akit 1221-ben támadott és vert meg Dzsingisz kán.

307. Egyetlen orosz fejedelemről tudunk, aki a tatár támadás idején elesett a harcokban, ez Jurij Vszevolodovics vlagyimiri nagyfejedelem volt, 1237-ben. A tatárok a többi fejedelemséget (ötnél többet) is elfoglalták 1241-ig, de fejedelmeik vagy elmenekültek, vagy meghódoltak. A tudósítás tehát egy még régebbi eseményre, az 1223. évi Kalka menti csatára vonatkozik, melyben valóban több orosz fejedelem életét vesztette.

308. II. Henrik sziléziai lengyel herceg 1241. április 9-én Legnicánál vesztette el a csatával együtt életét a tatárok elleni harcban.

309. Kálmán halicsi király, horvát-szlavon-dalmát herceg a mohi csatában halálosan megsebesült. Zágrábba vitték, ahol 1241 május folyamán meghalt.

310. Lásd a 298. sz. jegyzetet.

311. A levél eredetije ismeretlen, szövege Matthew Paris angol szerzetes krónikájába iktatva maradt fenn. Pauler (II. 664. l.) szerint lehetséges, hogy a levél külföldi koholmány. Emellett szólna az a tudósítása, hogy a tatárok 1241 karácsonyán keltek át a Dunán és ezután pusztították el az osztrák, cseh és morva határvidéket. A valóságban a Dunán való átkelés 1242 februárjában történt, a határvidék feldúlása pedig még 1241-ben, a Sziléziából jövő seregek által. Miután kiderült, hogy a levelet valóban nem Magyarországon írták (ld. a 303. jegyzetet), a pontatlanságok érthetővé válnak.

312. IX. Gergely pápa 1241. augusztus 22-én, utódja, IV. Cölesztin ez év november 10-én halt meg, s IV. Béla 1242 elején azt hitte, hogy az új pápát már megválasztották, csak nevét nem sikerült még megtudnia. Ezért nem tette ki levele címzésében a pápa nevét. A valóságban csak 1243 nyarán került sor az utód, IV. Ince megválasztására.

313. Kunország királyának címét IV. Béla még 1227-ben, az al-dunai kunok megtérítése és országuknak hűbéri fennhatósága alá vonása alkalmával felvette.

314. István váci püspökről lásd a 295. sz. jegyzetet.

315. A tatárok 1242 februárjában keltek át a befagyott Dunán.

316. A levél eredetije elveszett, 1413. évi másolata a vatikáni levéltárban (Instr. misc. f. 37. no. 6. D. I.), későbbi másolata a párizsi Bibliothèque Nationale ún. cluny-i tekercsein. Kiadta: Huillard-Bréholles: Historia diplomatica Frederici II. VI/a. 902. l. A levél keltének éve a szövegből kiderül: 1242.

317. A levélírók nem tudták a pápa nevét, mivel IX. Gergely utódját ekkor még nem választották meg. (Vö. 312. sz. jegyzettel.)

318. A bibliai Jeremiás prófétáról van szó.

319. A levél eredetije ismeretlen, másolata egy sienai eredetű középkori kódexben, melyből F. Schneider közölte a Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte 1915—1916. évfolyamában, 668. l. Ugyanebben a kódexben található Uriás pannonhalmi apátnak a pápához és a bíborosokhoz intézett egyidejű leveleinek olasz nyelvű rövid kivonata is, közölve uo. A levél kelte a szöveg alapján 1242. február 2.

320. IV. Ince pápa (1243—1254).

321. A francia származású Bertalan pécsi püspök ekkor a pápa közelében, valahol külföldön tartózkodott s valószínűleg püspökségéről való lemondását készítette elő, ami 1251 elején be is következett. (Vö. Szentpétery. 288. l.)

322. Lásd a IV. fej. 247. sz. jegyzetet.

323. Eredetije a vatikáni levéltárban (Arm. II. c. VII. no. 12.) Kiadta Fejér. A levél keltezése körül hosszú vita folyt, Szentpétery (289. l.) 1250-re teszi.

324. A brodnikok az Al-Duna táján tanyázó nép voltak, egyes történészek a kunokkal rokon török, mások szláv népnek tartják.

325. IV. Béla vejének, Ratiszláv csernigovi fejedelemnek mint Bosznia bánjának a bogumilok elleni hadjáratáról van szó.

326. 1250 első felében osztrák feudális urak végigrabolták Magyarország nyugati határát, IV. Béla az év nyarán bosszuló hadjáratot vezetett Ausztriába. (Pauler. II. 280—281. l.)

327. A Fekete-tenger északi partvidékén megalakult nyugati tatár birodalom, az Arany Horda a Kárpátokig, Lengyelország határáig és a Balkán hegységig uralma alá vetette Kelet-Európát.

328. II. Frigyes német-római császár, szicíliai király (1212—1250).

329. IX. (Szent) Lajos francia király (1226—1270).

330. IV. Béla 1250 körül adta férjhez Anna leányát Ratiszláv csernigovi fejedelemhez, a későbbi bolgár cárhoz, Konstancia leányát Leo halicsi trónörököshöz, Kinga leányát pedig Boleszláv gneznói herceghez.

331. A tatárjárás után IV. Béla a Balkánra áthúzódott kunokat visszatelepítette Magyarországra, a Duna—Tisza közére.

332. István trónörökös, a későbbi V. István 1254-ben vette feleségül az egyik kun vezér keresztény hitre tért leányát, Erzsébetet.

333. Lásd a IV. fej. 222. sz. jegyzetet.

334. A tatárjárás után IV. Béla az ispotályos (johannita) lovagrendnek adta a Déli Kárpátok és a Duna közti (a mai Romániának Oltenia és Muntenia nevű tartományait magában foglaló) román-szláv-kun lakosságú területet, melyen ekkor már a román államalakulások csírái is jelentkeztek a magyar királytól függő vajdaságok formájában.

335. A tatárjárás tapasztalatai alapján IV. Béla nagyszabású várépítkezésbe fogott. Ekkor keletkezett a mai budai (akkor pestújhegyi) és a visegrádi (az ún. Salamon-tornya) vár is.

336. Herakleios kelet-római (bizánci) császár (610—641) súlyos harcokat folytatott II. Chosroes Parviz perzsa királlyal (591—628) a birodalom előázsiai tartományainak védelmében. A Duna természetesen nem szerepelt ezekben a háborúkban, IV. Béla, ill. a levél fogalmazója nyilván az egyidejűleg Bizáncra támadó avarokkal tévesztette össze a perzsákat. Az avaroktól Herakleiosnak valóban a Duna, pontosabban az Al-Duna vonalán húzódó birodalmi határt kellett megvédenie.

337. A hunokról megemlékező ókori történetírók (Jordanes stb.) ismeretesek voltak a XIII. századi Magyarországon. Az ókori források egyöntetűen Magyarország területére helyezik Attila székhelyét.

338. A római császároknak, elsősorban Marcus Aureliusnak Pannóniából indított hadjáratairól van szó.

339. IX. (Szent) Lajos 1248—1254 közt vezette Egyiptom ellen a hatodik keresztes hadjáratot, mely súlyos vereséggel végződött.

340. A negyedik keresztes hadjárat után, 1204-ben alakult konstantinápolyi „latin" császárság és az előázsiai (a szövegben: tengerentúli) keresztes államok a Kisázsiába szorult bizánci (nikeai) császárság, a bolgárok, a szeldzsuk-törökök és az örmények állandó támadásainak voltak kitéve, s védelmük nagy gondot okozott a pápaságnak, mely újra meg újra keresztes hadjáratokat szervezett megsegítésükre. IV. Béla álláspontját a későbbi események igazolták, mert a keresztes államok a XIII. század második felében a nagy áldozatok ellenére elbuktak.

341. A levél eredetije a vatikáni levéltárban (Arm. II. c. VII. no. 18.), hártyán, vörös és sárga selyemzsinóron függő aranybullával. Kiadta Theiner, I. 230. l. Keltezésére nézve lásd a 66. sz. jegyzetet.

342. Benedek 1238-tól mint budai prépost és alkancellár szerepel az oklevelekben, 1240-ben fehérvári prépost lett és kancellárrá lépett elő, 1241-ben kancellársága megtartásával elnyerte a kalocsai érsekséget. IV. Béla, mint régi bizalmas munkatársát 1253-ban a megüresedett esztergomi érseki székbe jelöltette, a pápa azonban vonakodott a jelölést megerősíteni. A király álláspontja végül is győzött, s Benedek 1254-ben elfoglalhatta az esztergomi érseki széket. 1261-ben halt meg.

343. Báncsa nembeli István. Lásd a 295. sz. jegyzetet.

344. A kunok közt már a tatárjárás előtt megkezdett térítő tevékenységet a domokosrendi szerzetesek sikerrel folytatták, de a pogány vallási hagyományok még sokáig elevenen maradtak, sőt IV. László uralkodása idején erős visszahatás következett be.

345. Dániel halicsi fejedelem, hogy a tatár fenyegetés ellen nyugati segítséget nyerjen, csatlakozott a római egyházhoz. Ennek a IV. Béla által közvetített kapcsolatnak eredményeként a pápa Dánielt 1255-ben királlyá koronáztatta. A segítség elmaradása miatt azonban a halicsi egyházi unió nem szilárdulhatott meg.

346. A levél eredetije a vatikáni levéltárban (Arm. II. c. VII. no. 19.) hártyán, zöld és fehér selyemzsinóron függő aranybullával. Kiadta Theiner I. 232. l. A levél keltezésének indoklását lásd Szentpétery. 308. l.

347. Hontpázmány nembeli Lampert 1246-tól 1275-ig volt egri püspök.

348. Benedek nevű bánt a XIII. századból egyet ismerünk, aki később nádor lett, s 1204 körül tűnt el a közéletből. Gondolhatunk itt még Bánk (azaz Benedek) bánra is, de ő is túl korán szerepel ahhoz, hogy a levélben említett leányok apjának tarthatnók. Nem lehetetlen azonban, hogy Osl nembeli Benedek, aki 1216—1256 között fordul elő oklevelekben, rövid ideig báni méltóságot viselt. Ez esetben arról van szó a levélben, hogy Osl bán özvegye, Benedek mostohaanyja hívja magához Benedek árván maradt leányait, annál inkább, mivel ő is a Sopron megyei Széplakon élt, ahol Benedek is birtokos volt. (Vö. Karácsonyi II. 404. l.)

349. Osl nembeli Osl 1216—1246 körül szerepel az oklevelekben; soproni, pozsonyi ispán, tárnokmester és 1240-ben szörényi bán volt. Özvegye nevével 1261-ben találkozunk utoljára.

350. Az oklevél eredetije az Ostffy-levéltárban. Keltezése más, ugyanott kiállított királyi oklevélből derül ki. (Lásd Szentpétery. 336. l.)

351. A domokosrendnek 1260-ban, Strassburgban tartott gyűlése (capitulum generale) János püspök csodatételeinek vizsgálatával foglalkozott, s ehhez tanúvallomásokat gyűjtött. Nyilván ilyen megkeresésére írta IV. Béla és felesége a következő két levelet.

352. A görögkeleti és bogumil lakosságú Boszniában a magyar királyok térítő tevékenységet kezdtek, s a XII. század végén megalakult a bosznai katolikus püspökség. A térítés azonban a lakosság elszánt ellenállásába ütközött, sőt a XIII. század elején maga a kinevezett katolikus püspök is a bogumilokhoz pártolt. A pápa és a magyar király ezért 1233-ban a domokosrendieknek adta át Boszniát mint missziós területet, és a nagy tekintélyű, egyházi irodalmi munkásságával nemzetközi hírnevet szerzett Freiburgi János lett a püspök. De eredményeket ő sem tudott elérni, s már 1235-ben a lemondás gondolatával foglalkozott, majd 1238-ban le is mondott s a domokosrend főnökévé választották. Meghalt 1252-ben. Lásd Hodinka Antal: Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből. Bp. 1898. (Értekezések a történelmi tudományok köréből, XVII.) 4—10., 85—86. l.

353. A levél eredetije ismeretlen. Fejér nyomtatott közlésből adta ki. A keltezést illetőleg a domokosrend 1260. évi közgyűlését szokás tekintetbe venni, de ez ellen szól az, hogy Mária királynénak ugyanez időben kelt levelében IV. Béla és István ifjabb király viszályáról van szó, ami 1262-ben következett be. A királyné „Stájerország hercegasszonya" címe viszont 1261 után értelmetlen volna, mivel ez évben IV. Béla lemondott Stájerországról. Ez ellentmondások miatt a két levél jelenleg ismert formáját a szakemberek nem tartják egészen megbízhatónak.

354. IV. Béla feleségéről lásd a 267. sz. jegyzetet.

355. István trónörököst, a későbbi V. Istvánt apja már 1245-ben ifjabb királlyá koronáztatta, majd Stájerország kormányzását bízta rá. Stájerország elvesztése után István Erdély hercege